

BOGANMELDELSER

Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten. Dag Victor (red.), Norstedts juridik, Stockholm 1995. 205 ss.

De som i likhet med undertecknad inledde postgraduala studier i straffrätt i början på 80-talet känner säkert igen boken "Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt" (1980). Boken har fått en uppföljare. Den nya publikationen innehåller varning och våda i rubriken, något som i 80-talsboken knappast ens kunde läsas mellan raderna. Vad har egentligen hänt? Något svar på frågan ger jag inte. Däremot refererar och kommenterar jag "Varning för straff" samt överlåter åt läsaren att göra den slutliga positionsbestämningen.

"Varning för straff" innehåller sammanlagt 9 egentliga bidrag, skrivna av kända nordiska kriminalpolitiska påverkare. Därtill ingår i boken en inledning skriven av den engelska straffrättsprofessorn Andrew Ashworth.

Antologin behandlar olika teman. Mycket men inte allt kretsar kring begreppsparat "offensiv och defensiv straffrättspolitik". Om detta skriver Nils Jareborg i sin artikel med den något ledande titeln "Vilken sorts straffrätt vill vi ha?" I förordet konstaterar bokens redaktör Dag Victor att samtliga författare intar en kritisk hållning till hårdare tag inom kriminalpolitiken samt till en ofreflekterad tilltro till straffrättens effektivitet i kampen mot brottsligheten.

Vad tas då till en mera ingående kritisk granskning i boken? Jag har i mitt svar valt att följa ordningsföljden i "Varning för straff" och börjar följaktligen med *Nils Jareborg* och olika typer av straffrättspolitik. NJ vill varna för ett nytt hot mot de moraliska framstegen på straffrättens område. Hotet kommer inte från fanatiker utan från i huvudsak välmenande människor. NJ riktar sitt intresse mot andra hälften av 1900-talet. Argumentationen i artikeln grundas på straffrättsystemets indelning i tre nivåer och på skillnaden mellan straffrättspolitik och kriminalpolitik. Kriminalpolitik innebär idédebatt och beslutsfattande rörande alla aspekter på brottslighet och brottspåföljder, medan straffrättspolitik utgörs av idédebatt och beslutsfattade rörande straffrättsystemet. Enligt NJ har möjligheterna att begå brott ökat enormt, särskilt efter andra världskriget. Brottsligheten har även ökat och politikerna vill vara handlingskraftiga. NJ önskar diagnostisera vad som hänt med hjälp av en idealmodell; en konstruktion som sammanfattar grundläggande värderingar i en rättsstat.

Modellen har klassisk straffrätt (Feuerbach och Binding) som inspirationskälla, dock utan att bindas av den. NJ vill ha större frihet och låter modellen i huvudsak bestämmas av en normativ rättsstatsideologi. Utan överdrift torde det vara fråga om NJ:s eget ideal; en sådan straffrätt som det bör finnas. Hans modell är defensiv, vilket närmast innebär att straffrätten är till för att försvara medborgarna mot maktmissbruk. Straffrätten löser med andra ord inga konflikter. Denna straffrätt hotas idag av tendenser som NJ kallar offensiva. Någon utarbetad modell finns åtminstone inte ännu. Vissa metoder och konsekvenser har NJ i alla fall hittat. Grundidén tycks vara en effektiv brottsbekämpning. Enligt NJ hör två antaganden till den offensiva modellen. Det är tron på att strängare straff minskar brottsligheten och att fängelse är det enda straff som är effektivt idag.

Det är lätt att känna sympati med den defensiva modellen. Viss tveksamhet känner jag ändå. Jag frågar mej om anhängare till offensivmodellen verkligen existerar i sinnevärlden? NJ betonar kraftigt det felaktiga i idén om att ju strängare straff, desto mindre brottslighet och att fängelse är det enda straff som är verkligt effektivt. Han har säkert rätt. Men är det verkligen någon politiker som tror på teserna? Kan man inte se straffskärpningar som omfördelningar på en rättviseskala och inte som uttryck för tron på att skärpning minskar brottsligheten? Och om man kommit till att straffhot skall användas är det igen en rättvisesak att delikt med samma förkastlighetsvärde ges samma straffhot.

En annan sak är sedan att det givetvis kan finnas oärliga politiker som kräver straffskärpningar enbart för den politiska nyttans skull. Detta är kanske ett av många bevis på viljans svaghet. I övrigt

rekommenderar jag Kjell Sevóns artikel "Den nya straffrättens udystopi" i *Skuldfrihet och ansvarslöshet* (1994). Se även P.O. Träskmans recension i NTFK 1995 s. 303-312.

Hannu Takala skriver om risker och straffrätt. I ett svagt ögonblick hade jag (nästan) beslutat att kritisera honom för hans något oanalytiska sätt att behandla fara och risk. Men det är knappast Takalas avsikt att ge något nytt bidrag till systematiseringen av färebrotten. Han strävar mot ädlare mål. Han vill i stället skydda det "juridiska tänkandet mot att bli invaderat av ett risktänkande". Enligt honom skall de rättsliga begreppen (uppsåt, oaktsamhet etc.) motsvara vårt vardagstänkande. Tyvärr, HT, skadan är redan skedd. Fara, risk och sannolikhet har sedan länge tagit över brottsbegreppet och utan dessa skulle våra (dvs. straffrättsdogmatikens) konstruktioner bli ännu obegripligare.

Bokens redaktör, *Dag Victor*, målar upp ett teaterdrama för våra förvånade blickar. Enligt honom har aktörerna på den svenska kriminalpolitiska scenen bytts ut. Detta föranleder honom att diskutera huruvida detta rollbyte även gett nytt innehåll; hur går det när yrkespolitiker tar över kriminalpolitiken?

Tidigare ansågs kriminalpolitiken inte lämpad för partipolitiska konflikter. När 90-talet inleds är läget ett helt annat. Nu profilerar man sig kriminalpartipolitiskt och det hela kännetecknas av överbudspolitik och jakt efter retoriska poänger. Som ett slags 90-talets höjdpunkt står den beryktade pamfletten "Att renovera en förfallen kriminalpolitik" från 1993.

DV rekonstruerar rollerna i dramat utgående från uppdelningen av straffsystemet i tre nivåer och rationaliteten i tre former. Till lagstiftningsnivån kopplar han värderationalitet och generalprevention, till domsnivån igen normrationalitet och absoluta straffteorier. Till verkställigheten hör individualprevention och målrationalitet. De politiska ideologierna lägger tyngdpunkten olika; konservatismen på lagstiftning, liberalismen på domsnivån och socialismen på verkställighet.

På den gamla goda tiden gällde den svenska debatten verkställighetsnivån och ansågs opolitisk. Enligt DV fick denna nivå en sådan dominans att domsnivån hamnade i farozonen; för att fastställa behovet av vård behövdes inga domstolar. När tron på individualprevention föll fanns det ingen självklar efterföljare. Nyklassicismen fick ändå ett visst övertag. Dess tyngpunkt ligger på domsnivån och kronan på verket är 1989 års reform av straffmätningen.

Trots att nyklassicismen kritiserats har det inte skett på partipolitiska grunder. Dock tog partipolitiken över debatten på 80-talet. Det gällde den närmare utformningen av straffsystemet och här styr värderingarna, något som inte kan bli fallet på doms- och verkställighetsnivån.

Politikerna diskuterar lag och ordning och hotar hela det mödosamt uppbyggda rationella straffrättsystemet. Det krävs nämligen kunskap för att reformera systemet. Och vad värre är: Lagstiftningen har blivit ett medel att reagera på olika opinionstryck. Straffrätten blir ett slags kampmedel. Rättsliga principer och traditioner trampas ned av politikernas blanka läderstövlar. DV går så långt att han anser dessa politiker representera en felaktig demokratisyn.

DV:s artikel är tveklöst mycket välskrivnen. Tyvärr har läsningen av motståndarnas texter satt sina spår. I sin kritik kommer han snubblande nära den retorik som politikerna odlar.

Henrik Tham undersöker i sin artikel "Från behandling till straffvärde" lagstiftningen om brott och straff under tidsperioderna 1968-1976 och 1983-1991. Under dessa år satt socialdemokraterna vid makten i Sverige och HT konstaterar en tendens till ökad användning av strafflagen vad gäller brott, men minskad vad gäller påföljder och straffverkställighet. När det tidigare funnits en genomgående tendens till lindring frågar sig författaren hur förändringarna i den socialdemokratiska kriminalpolitiken skall förklaras.

Först diskuterar HT brottsutvecklingen som en förklaringsmodell. Enligt honom har den ett lågt förklaringsvärde: "Även om fakta om brottslighet och reaktioner föreligger, förmedlas de, tolkas och exploateras i ett kulturellt och politiskt sammanhang." Följaktligen vänder sig HT till mera ideologiska förklaringar. Sökorden är här icke-intresse, solidaritet, moralism, social ingenjörskonst, omsorg i stället

för rättigheter. Dessa sägs alla känneteckna den socialdemokratiska rörelsen, vilket igen får konsekvenser för kriminalpolitiken. HT tar även upp den akademiska diskussionen, den kritik som från borgerligt håll riktats mot den socialdemokratiska kriminalpolitiken samt massmedias allt centralare roll i sammanhanget. I samspelet mellan dessa faktorer ser han förklaringen till den kriminalpolitiska utvecklingen. I början på 90-talet hade socialdemokratin hamnat på defensiven i kriminalpolitiken. En avgörande roll spelade den borgerliga kritiken. Dock ser HT försvagningen av välfärdsstaten som den viktigaste förklaringen till den nya kriminalpolitiken.

HT:s artikel lovar mera än den håller. Det blir mer eller mindre oklart varför socialdemokratin vid makten inte kunde hålla fast vid t.ex. solidariteten med de sämst lottade i samhället. Eller är det så att partiet allt mera fjärmats från sina ursprungliga ideal; har välfärdsstaten fått vika för marknadsstaten? Samtidigt ger HT en spännande och lärorik bild av hur komplicerat det är att driva kriminalpolitik. Det är väl bara så att det inte finns några entydiga förklaringar.

Britta Kysvgaards artikel "Den samhälleliga polariseringen och oskadliggörandet av lagöverträdare" handlar om den negativa polen i ett polariserat samhälle. Samhället är det danska, samtidigt som hon gör vissa rättsjämförande iakttagelser.

Enligt BK har 80-talet inneburit att det finns fler "som antingen permanent är i arbete eller permanent utan arbete". På grund av den långa perioden av hög arbetslöshet är polariseringen starkast i Danmark, men motsvarande tendenser kan urskiljas i de övriga nordiska länderna. Arbetslösheten syns klarast hos brottslingarna. Idag är en oproportionerligt stor andel av strafflagsöverträdarna utan arbete. Och gruppen arbetslösa brottslingar ökar hela tiden. BK frågar sig huruvida den förda kriminalpolitiken ökat polariseringen. Utgångspunkten tas i det ökade antalet personer som döms till ovillkorligt fängelsestraff samt i de reaktioner som detta gett upphov till från statsmaktens sida, dvs. kapacitetsökning, nedkriminalisering, benådning av dem som väntat länge på verkställighet samt nya straffformer (främst samhällstjänst).

BK ser det som rätt entydigt att socialt utslagna mera sällan kommer i åtnjutande av icke-frihetsberövande påföljder. Därtill har socialt välanpassade större chanser att bli benådade resp. dömda till samhällstjänst. Gallringen fortsätter bland de intagna. Villkorligt frigivna blir de som har en tillfredsställande prognos.

Bakom allt detta ser BK en konsekvent strävan efter att hålla de hårdast socialt belastade inlåsta. Dessa har på grund av sin samhällsställning blivit immuna mot generalpreventionen, varför recidivsannolikheten får central roll vid straffmätningen.

Efter denna "dolda" inkapacitering diskuterar BK den kollektiva och selektiva formen av inspärning. Bägge formerna ger en obetydlig minskning i antalet begångna brott samtidigt som kostnaderna blir skyhöga. Därtill kommer betydande etiska betänkligheter.

Författaren menar att det inte existerar någon direkt fara för kollektiv eller selektiv inkapacitering i de nordiska länderna. Däremot vill hon varna för ett ökat bruk av den dolda formen av selektiv inspärning.

BK pekar i sin artikel på uppenbara etiska brister i dagens nordiska kriminalpolitik. Problemet är bara att hitta botemedel. Det är knappast rationellt att döma sådana till samhällstjänst som högst sannolikt kommer att misslyckas. Likaså är det svårt att tänka sig att helt avskaffa den villkorliga frigivningen. Och hålls den kvar måste nog möjligheten till ett uppskjutande bibehållas.

P.O. Träskman tar upp narkotikans roll i nordisk kriminalpolitik. Redan rubriken "Drakens ägg - den narkotikarelaterade brottskontrollen" anger artikelns grundton; narkotikakriminalpolitiken har misslyckats. Metaforen betyder enligt POT följande: Äggen är den i Norden bedrivna narkotikakriminalpolitiken. När de har kläckts börjar ungarna angripa hela straffrättsystemet. Detta är ganska hårda ord. Låt oss se hur hans argument ser ut.

POT börjar med att konstatera att de internationella konventionerna och det internationella polisamarbetet gällande illegal narkotika sammantaget möjliggör mycket hårda tag. Beskrivningen och analysen av den nordiska verkligheten tar sats från 70-talets krav på ett narkotikafritt Norden. Sju tendenser eller fenomen särskiljs. För det första gjorde maktbarnarna inget åt det lagliga drogmisshuset, dvs. läkemedelsföretagen fick vara ifred. För det andra har straffskalorna för narkotikabrott successivt skjutit i höjden. Rekordet idag innehas av Norge med ett straffmaximum på 21 år fängelse. För det tredje har narkotikakriminaliseringarna ett mycket vidsträckt tillämpningsområde; principen är att allt bör kriminaliseras. För det fjärde har narkotikabrotten fått en mycket hög prioritet i polisarbetet. För det femte hotar narkotikabrotten hela tiden rättsstaten och dess garantier för en rättvis rättegång. Hotet tar sig bl.a. uttryck som sänkta beviskrav och okonventionella spaningsmetoder. För det sjätte har straffmätningen blivit helt schematisk, varvid narkotikans mängd, art och gärningsmannens förflutna enbart beaktas. För det sjunde och sista utgör kontrollen av narkotika i fängelserna ett allvarligt hot mot förverkligandet av fångvärdens grundprinciper.

Mot denna dystra verklighet ställer POT en idealbild av den nordiska kriminalpolitiken, där honnorsorden är rättssäkerhet, rationalitet och humanitet. Utgående från rationalitetsöverväganden som tar fasta på skadligheten kan man enligt POT inte schablonmässigt kriminalisera alla narkotikarelaterade gärningar. Inte heller moraliska överväganden som görs vid prövningen av förkastligheten talar för en generell kriminalisering. Trots detta har vi dagens massiva kontrollpolitik. Varför? Enligt POT beror detta sannolikt på historiska händelser och världspolitiska konstellationer.

Vilket är då priset som medborgarna måste betala för den förda narkotikakriminalpolitiken? På plussidan kan antecknas en minskad användning av narkotiska preparat. Den negativa listan är däremot lång; vi har fått en mängd förbrytare, en omfattande följdskriminalitet, betydande kontrollkostnader, ett förkastligt språkbruk (kampen mot drogerna) samt en betydande smittorisk. Det sistnämnda innebär att de medel som först lanserades i kampen mot narkotikan hotar sprida sig till andra delar av straffsystemet.

POT:s argumentation är utan tvekan mycket elegant, men vissa frågor blir öppna. Vilka slutsatser måste man dra av kritiken? Om en demokratiskt vald riksdag beslutat att betala priset för den förda narkotikapolitiken finns väl inget att göra? POT tänker sig kanske att politikerna inte varit tillräckligt upplysta; rätt kunskap skulle ge en annan narkotikapolitik.

Nils Christie skisserar i inledningen till sin artikel "Moderniserad legalitet" två typer av konflikt-situationer. Den ena utgörs av motsättningar mellan personer i maktbalans, den andra kännetecknas av parter utan bestämt territorium och ingen kontinuerlig interaktion. När maktbalans råder styrs den rättsliga processen av en strävan efter kompromiss. När ojämlikhet råder måste straffrätten användas. Som följande tar NC upp frågan om rättsligt relevanta argument. Idag bestäms detta av det juridiska etablissemanget, inte av den gemensamma traditionen. Den moderna staten blir allt mera beroende av juridisk expertis; en rad rättsliga konflikter undandras statens organ och löses i stället av de stora advokatbyråerna. Enligt NC har vi återvänt till byns rättsordning, dock så att byn utgörs av en global enhet. I denna "Global Village" strävar de inflytelserika efter fredliga kompromisser. Dessa högtbetalda jurister hotar med sin verksamhet de lokala byarna, varvid det skapas behov av en annan juristtyp, dvs. brottmålsdomarna. Dessa har mera än tidigare blivit statens tjänare. Den moderna straffrättsens krav på effektivitet, kvalitetskontroll och nytta har försatt domarna i detta bedrövlige läge. Som en följd av dessa krav lägges allt mindre vikt vid fallets särdrag, dess olikheter. NC talar om en industrialiserad rättvisa.

Enligt NC domineras det ekonomiska systemet av jämlikhet och förhandlingar, det straffrättsliga av extrem kontroll. Till förlorarna hör en tredjedel av befolkningen. Dessa har förlorat sin status som normala medborgare. På något sätt har domarna också förlorat, kanske sin moraliska integritet.

Måne inte NC överdriver ondskan i det moderna. Alltid har väl resultat och enhetlighet krävts av domarna. Och hur en tredjedel av befolkningen skulle höra till förlorarna har jag svårt att se.

Vagn Greve tar i sitt bidrag upp den s.k. EU-straffrätten och dess förhållande till den nationella rätten. Det europeiska samarbetet efter andra världskriget har enligt VG nått ett slags höjdpunkt genom tillkomsten av EU. Denna nya förbundsstat verkar också på straffrättens område. Förutom den nationella straffrätten måste vi idag räkna med både en medelbar och en omedelbar EU-straffrätt. Till den omedelbara räknar VG konkurrensrätten; trots att man i EU-kretsar talar om "icke-straffrättsliga sanktioner" är det fråga om straffrättsliga sanktioner, och vägran att acceptera detta kallar han etikettsvindel. Den medelbara EU-straffrätten består av en stor mängd rättsregler utfärdade av EU. Dessa har försetts med straffhot på försorg av de enskilda staterna. Detta har i huvudsak skett via s.k. fullmaktslagstiftning.

Enligt VG har den nationella straffrätten idag många överensstämmande drag, men det finns också betydande olikheter. Skillnaderna märks främst beträffande de allmänna brottsförutsättningarna och påföljdssystemet. Däremot har det kriminaliserade området i stort samma utsträckning i alla EU-medlemsländer. VG antar att vi i framtiden kommer att möta krav på en allt enhetligare straffrätt inom EU. På etiskt centrala områden låter sig någon sådan harmonisering inte genomföras med mindre man bryter mot fundamentala nationella rättsprinciper. Däremot ser han ett värde i att det råder överensstämmelse på etiskt neutrala områden.

VG:s argumentationsmönster är inte helt lätt att få grepp om. Som jag uppfattat saken anser han att det i grunden är omöjligt att få till stånd en fungerande, dvs. effektiv och moraliskt godtagbar straffrätt på övernationellt initiativ. Därtill tycker han uppenbart illa om EU och dess extensiva regelfabriserande. Få se hur det går.

Ståle Eskeland behandlar straffrättens (och delvis straffprocessens) förhållande till de mänskliga rättigheterna, främst då EMRK. Enligt honom kan man konstatera att lagstiftaren har en betydande frihet beträffande vilka gärningar som skall kriminaliseras samt straffens art och omfattning. Friheten inskränks bl.a. av förbudet mot retroaktiv lagstiftning till den tilltalades nackdel samt av förbudet mot dödsstraff. Ytterligare understryker SE att EMRK saknar krav på proportionalitet mellan brott och straff; inte heller existerar något krav på att straffen skall vara rättvisa ur ett samhällseligt perspektiv.

Därefter tar SE upp några enskilda delar av straffrättssystemet mera i detalj. Han nödgas dra den slutsatsen att de internationella mänskliga rättigheterna lyser med sin explicita frånvaro; undantaget utgörs av straffprocessen. Trots detta tillskriver SE de mänskliga rättigheterna en central funktion som grus i statens effektivitetsmaskineri. Samtidigt konstaterar han en allt större övervikt för effektivitet på bekostnad av människovärdet. Han konklurerar: har vi mod att hålla fast vid en rättsstatlig straffrätt samtidigt som den allvarliga kriminaliteten stadigt ökar?

SE tar i sin artikel upp ett mycket viktigt spörsmål, dvs. människorättskonventionernas förhållande till den materiella straffrätten. Min enda anmärkning gäller hans underlåtenhet att explicit lyfta fram konventionernas principfunktion. Eventuellt kan grusjämförelsen avse samma sak. Med detta menar jag att lagstiftaren i sina kriminalpolitiska beslut måste avväga olika principer mot varandra, varvid olika hänsyn till människovärdet alltid prima facie väger tyngre.

Summa summarum; en läs- och diskussionsvärd bok.

Dan Frände

Helsingfors universitet

James McGuire (ed.): *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. Chichester: John Wiley & Sons 1995. 256 sider. 14,99 £ (paperback). ISBN 0-471-95686-4.

Ikke bare bogens titel, men også de fleste af dens bidrag tager udgangspunkt i Martinsons velkendte artikel "What Works?" fra 1974. Den forskning, der især i det seneste tiår er gennemført vedrørende behandlings- og hjælpeforanstaltninger specialpræventive betydning, har medført, at spørgsmålstegnet er forsvundet. Hovedbudskabet i bogen er, at der *er* noget, der sommetider virker.

Fra et forskersynspunkt findes de væsentligste bidrag i bogens første del. Her gennemgås erfaringerne fra især de meta-analyser, der mere tydeligt har kunnet påvise behandlingseffekter (her som i bogen anvendes begrebet behandling bredt til at dække over et væld af meget forskelligartede tiltag). F. eks. bidrager Mark W. Lipsey fra USA med en kort, velskrevet artikel om meta-analysens metode og om resultaterne af hans egen meta-analyse af 400 forsøg med behandling af unge lovovertrædere. Han påpeger, at i gennemsnit er forsøgsgruppernes tilbagefald til ny kriminalitet 10% mindre end kontrolgruppernes. Han omtaler også andre typer af behandlingseffekter, de forskellige behandlingsforskellige effekter samt forhold, der fremmer og hæmmer behandlingseffekten.

Også Friedrich Lösel fra Tyskland konkluderer i sin artikel, at den specialpræventive effekt af behandlingen er på ca. 10%. Lösel baserer sit bidrag på en endnu større gruppe af undersøgelser, nemlig på en gennemgang af i alt 13 forskellige meta-analyser. Han illustrerer gevinsten ved behandling gennem en cost-benefit analyse, han har foretaget på baggrund af et tysk forsøg med social-terapeutisk fængsel. Lösel har bl.a. beregnet, at de lovovertrædere, der afsøner straf i det social-terapeutiske fængsel, i gennemsnit vil blive idømt én fængselsstraf mindre i løbet af deres liv sammenlignet med dem, der afsøner i almindelige fængsler.

I bogens andet afsnit beskrives i fem artikler konkrete behandlingsforsøg. Det er meget forskellige grupper, der er omfattet af disse forsøg: fra betinget dømte over biltyve (joy riders) og voldsforbrydere til seksualforbrydere. Det er primært interessant at læse om de forskellige behandlingsforanstaltninger, mens effektmålinger ikke altid virker overbevisende. Et engelsk forsøg med den canadisk udviklede behandlingsmodel, cognitive skills, kan have særlig dansk interesse, da denne behandling aktuelt afprøves i danske fængsler. I England er det tilsynsdømte (probationers), der indgår i forsøget.

Bogens slutafsnit omfatter artikler med praktiske råd til dem, der vil i gang med behandlingsforsøg, og dem, der vil evaluere behandlingen.

Selv for de værste behandlingsskeptikere kan det efterhånden være vanskeligt at komme uden om det massive opbud af artikler og bøger med budskabet om, at det gør en forskel. Som reaktion på inkapaciteringsbølgen i USA virker det bestemt også både befriende og opmuntrende. Det meste af den litteratur, jeg har set om emnet, har et realistisk og humanistisk grundsyn. Den gamle medicinske model og risikoen for retfærdiggørelse af straf gennem behandling skimtes ikke. Der er sikkert også på vore breddegrader god grund til at revurdere mulighederne for at hjælpe de dømte gennem flere tilbud om social og psykologisk hjælp. Også selv om succesen ikke altid er givet.

Bogen her retter dig primært mod praktikere. Forskningsbidragene er i flere tilfælde opkog af tidligere artikler og bøger. For den, der er velbevandret i denne litteratur, vil bogen næppe give så meget nyt. Men for andre er den bestemt anbefalelsesværdig.

Britta Kyvsgaard

Kriminalistisk Institut, København

Heike Jung: Sanktionensysteme und Menschenrechte. Bern: Verlag Paul Haupt 1992, pp. 271.¹⁹

Trots att intresset för mänskliga rättigheter har varit mycket stort under de senaste årtiondena, så har förhållandevis ringa tankemöda lagts ned på att överväga hur hänsynstagande till mänskliga rättigheter skulle kunna påverka materiell straffrätt och påföljdsbestämning. Detta är anmärkningsvärt, eftersom valet av vad som skall kriminaliseras och av påföljder har så stor inverkan på människors liv. Om vi på djupet eftersträvar ett rättvist och anständigt rättssystem, blir överväganden om mänskliga rättigheter mycket viktiga.

Heike Jung är en av Tysklands (för att inte säga en av Europas) främsta forskare inom jämförande straffrätt. Det är ett välkomna att han nu har valt att behandla denna problematik. Boken färgas av hans imponerande kunnande. Han rör sig med lätthet mellan en rad olika discipliner, från rättsfilosofi över människorätt till kriminologi, och mellan tysk, amerikansk, engelsk och skandinavisk litteratur över dessa ämnesområden. Forskare som vil göra sig förtrogna med påföljdsfrågor och mänskliga rättigheter, sedda i ett brett tvärvetenskapligt och transnationellt perspektiv, kommer att ha stort utbyte av att läsa professor Jungs bok.

Existerande dokument rörande mänskliga rättigheter som den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, nedan förkortad Europakonventionen, fokuserar i första hand på andra områden än straffrätt; och i den mån denna behandlas ligger tonvikten på legalitetsprincipen och på brottmålsprocessen. Materiella frågor om kriminalisering och påföljdsbestämning behandlas, som Jung påvisar i sin förtjänstfulla analys av de stadganden och den praxis som finns på området för mänskliga rättigheter, mindre utförligt (kap. 4). Frågor rörande retroaktivt bestraffning eller den brottsmisstänkta rätten att avstå från att yttra sig behandlas således mera ingående i de olika författningarna och konventionerna än frågor rörande vilka straff som skall anses lämpliga i en rättsstat. Ett av tilläggsprotokollen till Europakonventionen förbjuder förvisso den skändliga påföljden dödsstraff, men detta räcker naturligtvis inte.

Jungs analys antyder att det inte är möjligt att utveckla omfattande materiellt skydd utifrån existerande grundläggande dokument som Europakonventionen. Det skulle kunna vara givande att börja reflektera över hur utförligare normer skulle kunna utformas. Föreställ er en grupp forskare i färd med att skriva ett utkast till ett tilläggsprotokoll till Europakonventionen vilket speciellt skall behandla straffrätt.²⁰ Vilka skydd borde ingå? Borde det inom den materiella rätten finnas begränsningar beträffande användningen av strikt ansvar? Borde det inom påföljdsbestämningens område finnas något slags krav på proportionalitet? (Med det sistnämnda avser jag inte det krav på att medlen skall vara ändamålsenliga i förhållande till målen som redan inryms i konstitutionell rättsvetenskap. Istället menar jag något specifikt för påföljdsbestämning: ett krav på att det ingrepp en påföljd innebär inte står i missförhållande till den brottsliga gärningens klandervärde. Ett sådant krav bör inte utformas så att det ger konstitutionell ställning åt sådana proportionalitetsorienterade påföljdsteorier som förespråkar att brottets svårhetsgrad (straffvärde) skall vara det primära kriteriet för val av påföljd, eftersom ett accepterande av sådana teorier - måste jag framhålla, trots att jag personligen är välvilligt inställd till dessa teorier - är en fråga om kriminalpolitik. Snarare bör kravet vara utformat så att det utesluter grovt oproportionerliga påföljder - t.ex. långvarigt fängelsestraff för den som begår ett ordinärt inbrott för andra gången, vilket den britiska inrikesministern Michael Howard nyligen har föreslagit). Det skulle vidare kunna vara givande att fundera över vilka andra skydd ett sådant protokoll skulle kunna innehålla. Måhända att det är svårt att i det rådande politiska klimatet uppnå faktisk ratificering av ett sådant dokument. Men enbart att fundera över ett tilläggsprotokoll och dess möjliga innehåll skulle kunna vara en nyttig övning för forskare och politiker som är intresserade av den betydelse mänskliga rättigheter har för straffrätt och kriminalpolitik.

Ett fruktbart perspektiv i Jungs bok är att mänskliga rättigheter inte enbart ses som en fråga om specifikt grundlagsskydd utan också som en utgångspunkt för att betrakta ett lands straffrätt, där den tilltalade ses som människa, med rätt till en värdig behandling. Ett sådant synsätt kan vara användbart vid undersökning av en rad skilda frågor rörande straffsystemet, alltifrån den materiella straffrättens krav på skuld till utformningen av icke frihetsberövande påföljder som inte är otillbörligt ingripande eller förnedrande.³⁾

Jag har några frågetecken avseende ett par punkter i denna i övrigt värdefulla bok. Det sista kapitlet, om påföljdsbestämning, förefaller mig vara mindre övertygande än tidigare kapitel i boken. Jung förespråkar att man utvecklar explicita kriterier för påföljdsbestämning, men synes skeptisk till tanken på att låta dessa grunda sig på någon generell vägledande princip. Givetvis skulle en sådan kunna inbegripa ett flertal syften, dock måste prioriteringarna mellan dessa klart anges. Jag kan inte se att det är möjligt att formulera konsistenta kriterier utan en sammanhängande bakomliggande teori.

Andrew von Hirsch

Institute of Criminology
Cambridge University, England

1) Ett särskilt tack för översättningen av artikeln går till Karin Påle och Towe Östergård.

2) Detta uppslag har jag fått av Nils Jarcborg.

3) För vidare diskussion av sistnämnda fråga se von Hirsch, A., *Censure and Sanctions* (Oxford, 1993), Ch. 9.

David Shichor: Punishment for Profit. Private Prisons/Public Concerns. SAGE Publications, Thousand Oaks 1995. xvi + 295 s. £ 17.95.

Igennem meget lang tid har brugen af straffesystemet været anset for en statslig opgave. De senere år har set en kraftig stigning i fængselsbyggeriet udover Verden. Fordoblingen i fangetallene i lande som Nederlandene, Spanien og U.S.A., domstolenes kassation af eksisterende fængselsbygninger i U.S.A., behovet for større sikkerhed eller blot for tidssvarende faciliteter har samvirket. Sådanne byggerier er særdeles dyre, og det samme gælder driften. I U.S.A. konstaterede man i 1989, at man måtte bygge et arresthus med plads til 700 og et fængsel med plads til 1600 hver uge, hvis man skulle følge med stigningen i fangetallet. Og sådan har det været siden. I en tid præget af reagansk-thatcherske privatiseringsidealer er det nærliggende at overveje, om denne form for statsvirksomhed også kan privatiseres. En finansiel løsning på byggeomkostningerne har mange steder været at lease private fængsler. Tidens tro på privatiseringens fordele har også ført til, at driften af fængslerne nogle steder er blevet overdraget private selskaber. Det er ganske udbredt i U.S.A.; i præsident Clintons budget for 1996 foreslås praktisk taget alle 'minimum and low security'-fængsler privatiseret. Corrections Corporations of America var i 1994 nr. 41 med hensyn til vækst på New York børsen. I U.K. er der for tiden 4 private fængsler, og en række andre lande diskuterer dem.

Dette rejser for det første et spørgsmål, om afstraffelse er en egentlig statsopgave, som ikke bør delegeres til private. Århundreders erfaringer (også i Danmark) har endvidere vist, at privatisering af fængsler - helt eller delvis - ofte har åbnet for korruption. "One of the main problems that must be faced in a situation where services are rendered by one party to a second party with payment made by a third party is the fraud that the system can generate." Hovedargumentet har været, at privatisering fører til, at skattebetalerne kan få samme ydelse for en lavere pris. I praksis har besparelserne været forsvindende små, hvis de overhovedet er fremkommet. Umiddelbart er det også mærkeligt, at et profit-orienteret selskab skal kræve en mindre pris end den non-profit-orienterede stat, der oven i købet

kan få billigere lån m.m. end det private selskab. Staten må også fortsat opretholde en række kontrolorganer. Besparelserne i de private selskaber i forhold til den statslige administration har vist sig at ligge i, at de anvender mindre personale (altså ikke samme ydelse) med en ringere uddannelse (ditto) til en lavere løn. Kort sagt: når staten ikke kan ændre aftalerne med fængselsfunktionærernes fagfor­ninger, omgår man dem.

Forfatteren gennemgår på en meget stilfærdig måde de eksisterende argumenter pro et contra.

Vagn Greve

Aleksander Fatic: Punishment and Restorative Crime-Handling: A social theory of trust. Aldershot 1995. Avebury (Ashgate Publishing Ltd.). ISBN 1 85972 023 4. xii + 281 s. £ 37.50.

Denna bok, som är en doktorsavhandling i filosofi från Australian National University, får anses ha begränsat intresse för nordiska läsare. Den första tredjedelen behandlar traditionella straffteorier i renodlade och därför mycket sårbara versioner, på ett sätt som förutsätter ingående förkunskaper. Man får ett intryck av att författaren tänker på något annat (antagligen sin egen teori). Den andra tredjedelen är betydligt intressantare, eftersom han här behandlar teorier som på ett eller annat sätt lägger grunden för hans egen abolitionistiska lära, som närmare presenteras i den tredje tredjedelen av boken. Dessa teorier spänner från Richard Posners ekonomiimpregnerade immoraliteter till Nils Christies abolitionism och Wesley Craggs institutionellt lokaliserade "restorative justice", via olika former av "communitarianism" och John Braithwaites och Philip Petits "republicanism". Den kritiska granskning som dessa underkastas är kompetent och övertygande.

Fatic accepterar Christies grundläggande moraliska ståndpunkt: "it is right to strive for a reduction of man-inflicted pain on earth". Han kan emellertid inte acceptera dennes konfliktlösningsmodell som vare sig realistisk eller önskvärd. I likhet med Cragg anser han att sociala konflikter måste hanteras av statliga organ, låt vara av en minimalistisk stat.

Straffrättsliga ingripanden är enligt författaren fundamentalt omoraliska, eftersom de innefattar att man gör något som skulle vara brottsligt om någon annan gjorde det. Bestraffning kan aldrig vara legitim, eftersom det inte går att motivera att man gör någon illa när det sker i syfte att göra denne illa (ett "smärtfritt" straff är ju meningslöst såsom straff). För Fatic är straffets grund att finna i "the emotion of justice", dvs. folks känslomässiga reaktioner med krav på vedergällning. En sådan typ av reaktion korrumperar, enligt författaren, alltid försök att använda mer rationella och sansade proportionalitetsmodeller. Den enda utväg som finns innebär att allt tal om rättvisa utmönstras.

Författaren är klar över att det inte är särskilt lätt att vara en "realistisk" abolitionist. Det krävs enligt hans mening en social och kulturell revolution som utan tvång förverkligas av en politisk aristokrati och som innebär att pacifistiska värderingar kommer att genomsyra samhällslivet och att statens maktapparat minimeras. Inbördes förtroende (trust) måste vara den grundläggande attityden, även i förhållande till dem som begår brott. Förlåtelse skall vara den instinktiva reaktionen vid konflikt. Den pacifistiska ideologin innebär att inte bara rättvisa utan också konkurrens, framgång och kanske t.o.m. "excellens", överlägsenhet i något hänseende, utrensas som sociala värden.

Inte ens i ett sådant samhälle kan man dock helt undvika tvång: "Those who breach trust, depending on how unconditional it is, are more or less likely to be denied trust permanently. Thus, they cannot be allowed to participate in those sorts of social activities which most of us call 'normal life', which presuppose the conferring of trust. This usually requires that they be separated from the community through coercion, and this is part of the institutions of crime-handling" (s. 213). Eftersom det inte är fråga om bestraffning är sådant frihetsberövande helt i sin ordning. "Detention . . . would be . . . similar to that of juvenile offenders in the most civilised institutions in the social democratic societies of today . . . All offenders would be treated in a way similar to that in which juvenile offenders are treated today:

those juveniles who commit serious crimes, such as murder, are committed to detention, usually in an institution that is not a prison, sometimes with a minimum term to be spent there, pending further decisions which are made on the basis of standard criteria (behaviour, predictions of likelihood of repeat, remorse shown, etc.)" (s. 238).

Det är angeläget att statlig repression motarbetas. Att använda sin tid till spekulationer kring principerna för inspärning i ett samhälle där kanske mer än 99% av befolkningen förutsätts vara snälla, icke-konkurrerande pacifister är knappast det bästa sättet.

Nils Jareborg

Juridiska fakulteten i Uppsala

Ny litteratur

- Anklagemyndighedens Årsberetning 1994*. Rigsadvokaten, København 1995. ISSN 0180-7169. 218 s.
- Jörg Arndt, Björn Burkhardt, Walter Gropp & Hans Georg Koch (Hrsg.): *Grenzüberschreitungen*. Beiträge zum 60. Geburtstag von Albin Eser. Edition iuscrim, Freiburg i. Br. 1995. ISBN 3-86113-975-8. x + 373 s.
- Heiko Artkämper: *Hausbesetzer, Hausbesitzer, Hausfriedensbruch*. Springer-Verlag, Berlin 1995. ISBN 3-540-59005-6. xxiv + 340 s.
- M. Cherif Bassiouni (Ed.): *The Contributions of Specialized Institutes and Non-Governmental Organizations to the United Nations Criminal Justice Program*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 1995. ISBN 90-411-0139-X. xxv + 378 s. Fl. 225.00.
- Henrik Belfrage: *Brotsligheten, psykiatrin, och samhället*. Introduktion till den medicinska kriminologin. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1995. ISBN 91-634-1448-1. 152 s.
- Jonas Bering Liisberg & Marcus Rubin: *Offentlighed i retsplejen*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1995. ISBN 87-574-7500-8. 222 s. 295 d.kr.
- Peter Blume, Lisbeth Dick & Michael Götze (Red.): *Årsberetning 1995*. Retsvidenskabeligt Institut B, København 1996. ISSN 0108-981. 186 s.
- Edith M. Bøtsman: *Langtidseffekten af fysisk børnemishandling – belyst ved anvendelsen af nyere teorier og relateret til krisepsykologiens perspektiv*. Psykologisk Skriftserie, Aarhus Universitet, Århus 1995. ISSN 0906-6659. 159 s.
- Gregory R. Bock & Jamie A. Goode (Ed.): *Genetics of Criminal and Antisocial Behaviour*. John Wiley & Sons, Chichester 1996. iii + 283 s. £ 50.00.
- Lone B. Christensen et al.: *Udlændingeret*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1995. ISBN 87-574-4500-1. 484 s.
- Crime and Economy, Reports presented to the 11th Criminological colloquium (1994)*, Criminological research, Vol. XXXII, Strasbourg, 1995. ISBN 92-871-2828-6. 165 s. (Heri M. Joutsen: Opening address, samme: General report og samme: Conclusions).
- Mireille Delmas-Marty: *Procédures pénales d'Europe*. (Allemagne, Angleterre et pays de Galles, Belgique, France, Italie). Presses Universitaires de France, Paris 1995. 639 s.
- David Downes & Paul Rock: *Understanding Deviance. A Guide to the Sociology of Crime and Rule Breaking*. Revised Second Edition. Clarendon Press, Oxford 1995. ISBN 0-19-876415-4. ix + 415 s.
- Nina Ellinger & Vibeke Quaade (Red.): *Kvinder en gros – om handel med kvinder*. Kvindernes Ulandsudvalg, København 1996. 64 s.
- Jeffrey Fagan: *The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits*. National Institute of Justice, Andreas Galtung (Red.): Medieret. Nye udviklingstendenser. Nordisk Årbok for Retsinformatik 1995. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1995. ISBN 87-574-5557-0. 269 s.
- M.S.Groenhuijsen & M.I Veldt (Ed.): *The Dutch Approach in Tackling EC Fraud*. Kluwer Law International, The Hague 1995. ISBN 90-411-0071-7. viii + 134 s. Fl. 75,00.
- Helén Örnemark Hansen: *Bidragsbædrägeri*. Juristförlaget, Stockholm 1995. ISBN 91-7598-738-4. 249 s. (Akad. avh.).
- Robert L. Hampton, Pamela Jenkins & Thomas P. Gullotta (Ed.): *Preventing Violence in America*. SAGE Publications, Thousand Oaks 1996. ISBN 0-7619-0041-1. xii + 311 s. £ 18.95.